

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับ ชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนผักไหมวิทยานุกูล จังหวัดศรีสะเกษ

Factors related to spiritual well-being of adolescents In studying secondary at
pakmaiwittayanukul school, Sisaket province

บรรพชิต โพธิ์บอน¹⁾ และ สุวารี ศิวะแพทย์²⁾

Banpachit Pobon¹⁾ and Suwaree Sivabaedya²⁾

¹⁾ สาขาวิชาหลักสูตรและการให้คำปรึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Department of Educational Administration, Faculty of Educational, Khon Kaen University

²⁾ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาหลักสูตรและการให้คำปรึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Associate Professor, Department of Educational Psychology and Counseling, Faculty of Educational,
Khon Kaen University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative data) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความผาสุกทางจิตวิญญาณ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนผักไหมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ในปีการศึกษา 2555 กลุ่มตัวอย่างได้มาจากการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multistage sampling) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 224 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถามความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ จำนวน 40 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.893 และ 2) แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ร้อยละ ความถี่ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise multiple regression analysis)

ผลการวิจัย พบว่า

1. วัยรุ่นมีความผาสุกทางจิตวิญญาณโดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณารายด้าน ได้แก่ ด้านที่ 1 ความสุข ความสงบ ที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว และการมีพรหมวิหาร 4 ด้านที่ 2 ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต และด้านที่ 3 การมีสติ สมาธิ และปัญญา อยู่ในระดับ มาก ทั้ง 3 ด้าน
2. วัยรุ่นที่มีปัจจัย ได้แก่ ระดับผลการเรียน จำนวนเพื่อนสนิท และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา แตกต่างกัน เป็นตัวแปรพยากรณ์ที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยมี ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ เท่ากับ 0.448 และกำลังสองของค่าสหสัมพันธ์พหุคูณมีค่า 0.200 แสดงว่า ปัจจัยซึ่งเป็นตัวแปรพยากรณ์ทั้งหมด 3 ตัวแปร ได้แก่ ระดับผล การเรียน จำนวนเพื่อนสนิท และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกันพยากรณ์ ความผาสุกทางจิตวิญญาณในภาพรวมของวัยรุ่น ได้ร้อยละ 20.00 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์เท่ากับ ± 0.368

ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ได้ตั้งไว้ และสามารถสร้างสมการพยากรณ์ความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นในภาพรวม ในรูปคะแนนดิบ ได้ดังนี้

$$Y'=2.778+0.225(X1)+0.068(X2)+0.068(X3)$$

และจากการสนทนากลุ่ม พบว่า วัยรุ่นได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน ความรัก การเรียน และสุขภาพ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา หากวัยรุ่นได้ใช้เวลาในชีวิตประจำวันไปกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในทางที่ดี สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ร่วมกับครอบครัว พี่น้อง เพื่อนสนิท มีร่างกายแข็งแรง ร่าเริง เบิกบาน ตลอดจนมีสติและปัญญาอันสมบูรณ์ เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น รู้หน้าที่และเป้าหมายในการดำเนินชีวิต มีคุณธรรมและจริยธรรมอันเป็นเกราะป้องกันทางเสื่อมให้กับชีวิต ก็จะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้วัยรุ่นมีความผาสุกทางจิตวิญญาณในระดับสูงขึ้นได้

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์ ความผาสุกทางจิตวิญญาณ

Abstract

The design of this research was a Quantitative research and Qualitative Data. The objectives were study the Spiritual well-being of adolescents and factors related to Spiritual well-being of adolescents in studying secondary at Pakmai Wittayanukul school, Amphoe Huaithapthan, Sisaket Province. The samples were studying during the semester 2012 school year, selected by multistage sampling. They were assigned into sample group for 224 persons. The instrument using in this study were: 1) the Spiritual well-being of adolescents Scale as 5 Level Rating Scale, 40 items, including reliability coefficient = 0.893, and 2) the questions in the focus group discussion, developed by the researcher. The statistics were analyzed by percentage, standard deviation and stepwise multiple regression analysis.

The research findings found that:

1. The adolescents opinion towards overall of Spiritual well-being was the high level, and considering the element of Spiritual well-being, the first elements was happiness, peace, unselfishness that come from goodness and Promviharn 4, the second elements was acting with a sense of joy and life, and third element was consciousness, meditation and wisdom, all element of Spiritual well-being was the high level.
2. The different factors of adolescents which are grade point average, number of close friends and participation in religious activities had positively related to Spiritual well-being at 0.05 statistically significant level, Multiple correlation = 0.448, Multiple correlation square = 0.200. Factors had the predictability power of 20% and had predictive standard error of the estimate of ± 0.368 . The prediction equations of Spiritual well-being in raw score were as follows:

$$Y'=2.778+0.225(X1)+0.068(X2)+0.068(X3)$$

The focus group discussion found that adolescents view on the factors that was correlated with spiritual well-being in many factors including family, friends, love, learning and health. Which is associated complex with physical, psychological, social and intellectual. If adolescents take the time ev-

everyday to do things in a very well, constructive and helpful together with his family and close friends, have a healthy, cheerful and perfect consciousness and wisdom, understand themselves and others, know the functions and goals in life, have morality and ethics, which is shielded to a life of degradation. It will help promote spiritual well-being in adolescents with higher levels.

Keywords : Relationship, Spiritual well-being

บทนำ

ความผาสุกทางจิตวิญญาณเป็นตัวบ่งชี้ของระดับจิตวิญญาณที่สำคัญอย่างหนึ่ง [15] เป็นสิ่งที่ได้มาเมื่อบุคคลค้นพบความสมดุลระหว่างคุณค่าในชีวิต เป้าหมาย ความเชื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น อันจะทำให้บุคคลมีความรัก ความศรัทธา ความหวัง และมีการค้นหาความหมายในชีวิต รวมทั้งทะนุบำรุงสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น [14] ไฮฟีลด์และคาร์สัน [13] กล่าวว่า การมีความหมายและเป้าหมายในชีวิต เป็นการรับรู้ถึงความผาสุกในชีวิตมีเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมาย รู้ว่าตนเองต้องการจะทำสิ่งใดเพื่ออะไร อะไรคือความเหมาะสมกับตนเองในปัจจุบัน รวมทั้งมีความพึงพอใจในชีวิตทั้งในปัจจุบันและในอดีต มองโลกในแง่ดี มองเห็นชีวิตและวันเวลาเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีความพึงพอใจที่จะมีสัมพันธ์ภาพกับบุคคลรอบข้าง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง นอกจากนี้แล้ว ความผาสุกทางจิตวิญญาณ ยังเป็นความสุขในทุกอณูของร่างกาย เป็นความสุขความสงบที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว ปราศจากสิ่งรบกวนจิตใจ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีสติ สมาธิ ปัญญา มีการเข้าถึงสิ่งสูงสุด เช่น พระรัตนตรัย พระนิพพาน พระเจ้า ซึ่งคุณภาพของจิตดังกล่าวจะทำให้มีปิติ มีความผ่อนคลาย มีความสุขอย่างลึกซึ้งและประณีต มีภูมิคุ้มกันสูง มีโรคน้อย และอายุยืน ซึ่งมีผลต่อสุขภาพทางกายและสุขภาพทางสังคมด้วย [4] สอดคล้องกับ แมซีคันสนีย์ สเตียร์สตุต์ [6] ที่ได้กล่าวว่า ความผาสุกทางจิตวิญญาณ หมายถึง สภาวะจิตใจที่มีความสุข มีความสงบเย็น และมีความแข็งแกร่งทางจิตวิญญาณตลอดจนมีภูมิคุ้มกันทางจิตที่มีกระแสการรับรู้ที่ไวต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ รู้ตื่นและเบิกบาน

กับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต ไม่ประมาทหรือขาดสติ เป็นพลังงานแห่งความเข้าใจในการใช้ชีวิต เป็นสิ่งที่สามารถทำอะไรที่มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้อีกมาก และเป็นส่วนหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดสุขภาพกายและใจที่ดีอย่างถ่องแท้ จะเห็นได้ว่าความผาสุกทางจิตวิญญาณเป็นตัวบ่งชี้ที่มีความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อม อีกทั้งยังมีความสำคัญต่อสังคมและประเทศชาติอย่างมาก เพราะจิตวิญญาณเป็นตัวควบคุมมนุษย์ให้มีความประพฤติดี และเป็นการพัฒนาบุคคลอย่างแท้จริง

จากความสำคัญของจิตวิญญาณและความผาสุกทางจิตวิญญาณดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับความผาสุกทางจิตวิญญาณ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่กำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนผดักไหมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 28 สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2555 เนื่องจากสังคมชนบทในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและเจริญเติบโต มากขึ้น มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งมีการรับวัฒนธรรมค่านิยมของคนเมือง และวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตจากชาติตะวันตกเข้ามามากขึ้น ผลที่ได้จากการวิจัยจะทำให้ นักจิตวิทยาการศึกษาและการให้คำปรึกษามีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับมิติทางด้านจิตวิญญาณของวัยรุ่นไทยในปัจจุบัน รวมทั้งนำผลที่ได้มาเพื่อแสวงหาแนวทางในการส่งเสริมระดับจิตวิญญาณของวัยรุ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความพึงพอใจทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับ ชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนผักไหม
2. เพื่อศึกษาปัจจัย ได้แก่ เพศ อายุ ระดับผลการเรียน จำนวนเพื่อนสนิท สถานะภาพครอบครัว จำนวนพี่น้องในครอบครัว การพักอาศัยอยู่ในปัจจุบัน รายได้ของครอบครัวต่อเดือน และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนผักไหมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ และศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ วัยรุ่นที่มีอายุระหว่าง 12-19 ปี ที่กำลังศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนผักไหมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 28 สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 514 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ วัยรุ่นที่มีอายุระหว่าง 12-19 ปี ที่กำลังศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนผักไหมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 28 สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane [3]

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการทดลอง 2 ประเภท ได้แก่

3.1 แบบสอบถามความพึงพอใจทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบ

เลือกตอบ ลักษณะคำตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่าของลิเคิร์ต (Likert rating scale) 5 ระดับ คือมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด จำนวน 40 ข้อ โดยวัดจากองค์ประกอบของความพึงพอใจทางจิตวิญญาณตามแนวคิดตะวันออกของประเวศ วะสี และแมซีสันสเนย์ เสถียรสุด 3 ด้าน คือ ด้านที่ 1 ความสุข ความสงบที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว และมีพรหมวิหาร 4 จำนวน 11 ข้อ ด้านที่ 2 ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต จำนวน 14 ข้อ และด้านที่ 3 การมีสติ สมาธิ และปัญญา จำนวน 15 ข้อ โดยแบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.893

3.2 แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เป็นข้อคำถามที่มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการสนทนา เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อคิดเห็น หรือทัศนคติเกี่ยวกับความพึงพอใจทางจิตวิญญาณ และปัจจัยที่น่าจะส่งผลต่อความพึงพอใจทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นในปัจจุบัน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ลำดับขั้นตอนในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามความพึงพอใจทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น

ผู้วิจัยจะเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

1) ผู้วิจัยขอหนังสือแนะนำตัวและขออนุญาตทำวิจัยจากคณบดี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นถึงผู้อำนวยการโรงเรียนผักไหมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย และขอความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูล

2) เมื่อได้รับการอนุญาตให้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเข้าพบ รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการและอาจารย์แนะแนวของโรงเรียนเพื่อชี้แจงอธิบายรายละเอียด ขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และขอรายชื่อนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

3) ผู้วิจัยพบกลุ่มตัวอย่างพร้อมทั้งแนะนำตัวเอง อธิบายวัตถุประสงค์ และรายละเอียดของการทำวิจัยเพื่อขอความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น อธิบายและชี้แจงกลุ่มตัวอย่างว่าคำตอบของแบบสอบถามไม่มีคำตอบที่ถูกหรือผิด การตอบแบบสอบถามนี้มีใช้การสอบหรือการวัดความรู้ แต่เป็นการศึกษาระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น โดยให้ตอบแบบสอบถามตามความคิด ความเข้าใจ และตามสภาพความเป็นจริงของตนเอง คำตอบของผู้ตอบแบบสอบถามจะไม่มีมีการเปิดเผยให้เกิดผลเสียใดๆ แก่ผู้ตอบ ข้อมูลที่ได้จะถือเป็นความลับ ไม่มีการระบุชื่อเป็นรายบุคคล ข้อมูลที่ได้จะทำการวิเคราะห์และนำเสนอในภาพรวม หากกลุ่มตัวอย่างไม่ประสงค์ที่จะตอบแบบสอบถาม สามารถปฏิเสธได้

4) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นให้กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมการวิจัยตอบแบบสอบถามในช่วง 1 เดือนหลังจากตอบแบบสอบถามจนแล้วเสร็จ ผู้วิจัยจึงรับแบบสอบถามกลับคืน

5) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามก่อนการวิเคราะห์จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยวิธีทางสถิติ

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

สำหรับขั้นตอนในการเก็บข้อมูลด้วยเทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

1) ทำความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) และผู้ช่วยผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้จดบันทึก (Note taker) และผู้ช่วยทั่วไป (Assistant)

2) คัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา

3) จัดการเพื่อเตรียมการทำสนทนากลุ่ม เป็นการเตรียมสถานที่ กำหนดวัน เวลา และ

จัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น เครื่องบันทึกเสียง สมุด ดินสอ เครื่องดื่ม อาหารว่าง เป็นต้น

4) จัดกลุ่ม และดำเนินการสนทนา โดยผู้ดำเนินการสนทนากล่าวแนะนำตัวเองและคณะผู้วิจัยที่มาด้วยกัน พร้อมทั้งชี้แจงวัตถุประสงค์ในการจัดสนทนากลุ่ม หลังจากนั้นให้สมาชิกแนะนำตัวเองและสนทนาในเรื่องทั่ว ๆ ไปก่อน จากนั้นผู้ดำเนินการสนทนาจะจุดประเด็นการสนทนาและสร้างความคุ้นเคยกับสมาชิกด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง เพื่อให้สมาชิกกล้าแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างมีอิสระในประเด็นที่ต้องการศึกษา ตามแนวคำถามในการสนทนา ระหว่างที่กำลังดำเนินการสนทนานั้น ผู้ดำเนินการสนทนาจะสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มไปด้วย และเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นให้ทั่วถึงกันทุกคนในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม จะมีผู้ช่วยผู้วิจัยอีก 2 คน ทำหน้าที่เป็นผู้จดบันทึก (Note taker) และผู้ช่วยทั่วไป (Assistant)

5) ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ ดังนี้

1) วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างโดยการแจกแจงความถี่ และร้อยละ

2) วิเคราะห์ความผาสุกทางจิตวิญญาณโดยหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของคะแนนความผาสุกทางจิตวิญญาณ จำแนกโดยรวมและรายด้าน

3) วิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise multiple regression analysis) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยพหุคูณเพื่อค้นหาปัจจัยที่เป็นตัวแปรพยากรณ์ และสร้างสมการพยากรณ์ความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

การเสนอข้อมูลผู้วิจัยได้วิเคราะห์
โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) และ
ได้นำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการพรรณนา
เกี่ยวกับข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อ
ความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น ที่ได้จากการ
จัดบันทึกการสนทนา การสังเกต และการถอดข้อความ
จากเทปบันทึกเสียง

สรุปผลการวิจัย

1. วัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนมัธยม
วิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัด ศรีสะเกษ มีความ
ผาสุกทางจิตวิญญาณ โดยรวมอยู่ในระดับมาก
โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.82 เมื่อพิจารณารายด้าน
พบว่า วัยรุ่นมีความผาสุกทางจิตวิญญาณในด้านที่ 1
ความสุข ความสงบ ที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว
และการมีพรหมวิหาร 4 อยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ย
3.92 ด้านที่ 2 ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และ
การใช้ชีวิต อยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.93 และ
ด้านที่ 3 การมีสติ สมาธิและปัญญา อยู่ในระดับ
มาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.62

2. วัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนมัธยม
วิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน จังหวัด ศรีสะเกษ
ที่มีปัจจัย ได้แก่ ระดับผลการเรียน จำนวนเพื่อนสนิท
และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาแตกต่างกัน
เป็นตัวแปรพยากรณ์ที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับ
ความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยมี ค่าสัมประสิทธิ์
สหสัมพันธ์พหุคูณ เท่ากับ 0.448 และกำลังสองของ
ค่าสหสัมพันธ์พหุคูณมีค่า 0.200 แสดงว่า ปัจจัยซึ่งเป็น
ตัวแปรพยากรณ์ทั้งหมด 3 ตัวแปร ได้แก่ ระดับ
ผลการเรียน จำนวนเพื่อนสนิท และการ เข้าร่วม
กิจกรรมทางศาสนา ร่วมกันพยากรณ์ ความผาสุกทาง
จิตวิญญาณในภาพรวมของวัยรุ่น ได้ร้อยละ 20.00
มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์เท่ากับ
 ± 0.368 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ได้ตั้งไว้

และสามารถสร้างสมการพยากรณ์ความผาสุกทาง
จิตวิญญาณของวัยรุ่นในภาพรวม ในรูปคะแนนดิบ ได้
ดังนี้

$$Y' = 2.778 + 0.225(X_1) + 0.068(X_2) + 0.068(X_3)$$

จากการผลการวิจัยยังพบว่า วัยรุ่นที่กำลัง
ศึกษาอยู่ในโรงเรียนมัธยมวิทยานุกูล อำเภอ
ห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีปัจจัย ได้แก่ เพศ อายุ
สถานะภาพครอบครัว จำนวน พี่น้องในครอบครัว
รวมทั้งตัวเรา การพักอาศัยในปัจจุบัน และรายได้
ของครอบครัวต่อเดือนแตกต่างกัน เป็นตัวแปร
พยากรณ์ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทาง
จิตวิญญาณของวัยรุ่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ
ที่ระดับ 0.05 ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ได้ตั้งไว้

นอกจากนี้ผลการสนทนากลุ่มยังพบว่า วัยรุ่น
กลุ่มตัวอย่างได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความผาสุกทาง
จิตวิญญาณได้สอดคล้องกับแนวคิดที่ผู้วิจัยยึดเป็น
แนวทางในการทำการวิจัย โดยระดับความผาสุกทาง
จิตวิญญาณของวัยรุ่นมีความสัมพันธ์กับปัจจัย
ในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน ความรัก
การเรียน และสุขภาพ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน
อย่างซับซ้อนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา
หากวัยรุ่นได้ใช้ช่วงเวลาในชีวิตประจำวันไปกับการทำ
กิจกรรมต่าง ๆ ในทางที่ดี สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์
ร่วมกับครอบครัว พี่น้อง เพื่อนสนิท มีร่างกายแข็งแรง
ร่าเริง เบิกบาน ตลอดจนมีสติและปัญญอันสมบูรณ์
เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น รู้หน้าที่และเป้าหมายในการ
ดำเนินชีวิต มีคุณธรรมและจริยธรรมอันเป็นเกราะ
ป้องกันทางเสื่อมให้กับชีวิต ก็จะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริม
ให้วัยรุ่นมีความผาสุกทางจิตวิญญาณในระดับ
สูงขึ้นได้

การอภิปรายผล

1. ศึกษาความผาสุกทางจิตวิญญาณของ
วัยรุ่น ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษา
โรงเรียนมัธยมวิทยานุกูล อำเภอห้วยทับทัน
จังหวัดศรีสะเกษ

ผลการวิจัยพบว่า วัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาศาสตร์ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดศรีสะเกษ มีความผาสุกทางจิตวิญญาณโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.82 และเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า วัยรุ่นมีความผาสุกทางจิตวิญญาณในด้านที่ 1 ความสุข ความสงบ ที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว และการมีพรหมวิหาร 4 โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.92 ด้านที่ 2 ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต โดยรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.93 และด้านที่ 3 การมีสติ สมาน และปัญญา โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.62 ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะวัยรุ่นในกลุ่มตัวอย่างเป็นวัยที่แฝงไปด้วยพลังในตัวมากมายและพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตมีความสุข สนุกสนาน เบิกบาน และกระตือรือร้นในการใช้ชีวิตประจำวัน อยากมีประสบการณ์แปลกใหม่ที่ท้าทายและต้องการค้นหาตนเอง สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของ อิริคสัน ที่กล่าวว่า วัยรุ่นเป็นวัยแห่งการกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองกับการสับสนในบทบาท (Identity vs. Role confusion) หากช่วงวัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่สามารถเริ่มแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเองเพื่อรู้จักตนเองในแง่มุมต่าง ๆ ได้ เช่น ความชอบ ความสนใจ ความปรารถนา ปรัชญาและอุดมคติในชีวิต อาชีพตนประสงค์ จุดมุ่งหมายของตนเองในอนาคต เพื่อนเพศเดียวกันหรือต่างเพศที่ตนปรารถนาที่จะคบหรือสนิทสนม เป็นต้น [10], [11] ประกอบกับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนเอื้อต่อการเรียนรู้ โดยจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ร่วมอย่างต่อเนืองทั้งเนื้อหาวิชาการและทักษะชีวิตต่าง ๆ รวมถึงสภาพแวดล้อม ครู หรือเพื่อนที่ดี ทำให้วัยรุ่นมีความสุขในการดำเนินชีวิตอยู่ในระดับมากและมีพัฒนาการด้านความศรัทธาทัศนคติ ค่านิยม และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งไม่ต้องพึ่งพาผู้ปกครองและสามารถพึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับทฤษฎีความศรัทธาของฟาวเลอร์ [12] ที่กล่าวว่า เด็กวัยรุ่นอาจยึดถือความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

อย่างมากมาย โดยส่วนใหญ่ไม่ได้ทำการตรวจสอบอย่างมีสติ แต่หากความเชื่อนั้นมีการยอมรับและประเมินจากกลุ่มเพื่อนแล้วว่าถูกต้อง ความเชื่อและค่านิยมนั้นก็พัฒนาและติดตัวของวัยรุ่นต่อไป นอกจากนี้วัยรุ่นอาจค้นพบประสบการณ์ที่เกี่ยวกับความขัดแย้งของตนเองเมื่อพบค่านิยมที่แตกต่างจากกลุ่มเพื่อนทั้งด้านความศรัทธา ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม รวมถึงการค้นหาเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดช่วงระยะเวลาแห่งความขัดแย้งและต่อต้านเพื่อหาความกระจ่างว่าเขาเป็นใครและเขาจะดำเนินชีวิตไปในทิศทางใด หากวัยรุ่นสามารถค้นหาคำตอบได้ว่าฉันเป็นใคร อะไรคือความมุ่งหมายในชีวิตที่ฉันมีอยู่ สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดพัฒนาการด้านจิตวิญญาณที่ดีตามมา สอดคล้องกับแนวคิดของ เทอดศักดิ์ เดชคง [2] ที่กล่าวว่า ความสุขที่เกิดท่ามกลางการเรียนรู้ทำให้การเรียนรู้นั้นเป็นไปด้วยดี และเป็นรากฐานของการเป็นคนที่สูงส่งในอนาคต ที่สำคัญการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นควรทำให้เขาได้มีทักษะการเป็นคนที่สูงส่ง ทุกข์ยากเป็นคนที่มีความเพียรพยายาม ทำความดี เห็นความดีของผู้อื่น เห็นความงานของตนเองและสิ่งรอบตัว นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ กนกวรรณ วังมณี [1] ที่พบว่าวัยรุ่นไทยมีความสุขโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านความพึงพอใจในชีวิตด้านสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลอื่น และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และด้านความกระตือรือร้นกับสิ่งต่าง ๆ ในชีวิต อยู่ในระดับมาก

2. ศึกษาปัจจัย ได้แก่ เพศ อายุ ระดับผลการเรียน จำนวนเพื่อนสนิท สถานะภาพครอบครัว จำนวนพี่น้องในครอบครัว การพักอาศัยอยู่ในปัจจุบัน รายได้ของครอบครัวต่อเดือน และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาศาสตร์ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดศรีสะเกษ และศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

ผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรพยากรณ์ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่น ได้แก่ ระดับผลการเรียน จำนวนเพื่อนสนิท และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่ได้ตั้งไว้เพียงบางส่วน โดยระดับผลการเรียนมีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยในรูปคะแนนดิบ (b) และค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน (β) เป็น 0.225 และ 0.338 ตามลำดับ ซึ่งส่งผลทางบวกกับความผาสุกทางจิตวิญญาณในภาพรวม ทั้งนี้เนื่องจาก กลุ่มตัวอย่างเป็นวัยรุ่นที่กำลังเรียนอยู่ระดับชั้นมัธยมศึกษา ระดับผล การเรียนจึงเป็นตัวชี้วัดหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นมีพัฒนาการทางด้านสติปัญญาที่ก้าวหน้า มีทักษะในการคิด การแก้ปัญหาและยังช่วยให้เด็กวัยรุ่นได้รู้จักตนเองดีขึ้น เรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับบุคคลและสถานการณ์ต่าง ๆ ให้ความร่วมมือช่วยเหลือผู้อื่น ยอมรับตนเอง มีความภาคภูมิใจในตนเอง (Self esteem) อีกทั้งรู้จักควบคุมตนเองซึ่งส่งผลให้วัยรุ่นเกิดการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรม มีความฉลาดทางด้านจิตวิญญาณ สอดคล้องกับแนวคิดของวิเชียร ไชยบัง [7] ที่กล่าวว่า พัฒนาการทางด้านสติปัญญาที่พัฒนาควบคู่ไปกับพัฒนาการด้านจิตวิญญาณ จะนำไปสู่การรู้จักการแสวงหาจุดมุ่งหมายของชีวิตในอนาคต เห็นคุณค่าของการทำความดี มีความรักความห่วงใยชีวิตอื่นๆ เข้าใจความหมายของการมีชีวิตอยู่ และสามารถ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ระดับการศึกษาจะช่วยเพิ่มพูนระดับของปัญญา ทำให้สามารถมองชีวิตในมุมมองทั้งทางโลก และทางธรรมให้ไปด้วยกันซึ่งมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมที่จะนำไปสู่พัฒนาการทางจิตวิญญาณได้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสุมาลี กลิ่นทับ [8] ที่ศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก และเพื่อน

เปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมระหว่างนักเรียนชายกับนักเรียนหญิงและนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมของนักเรียนทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความอดทน และความยุติธรรม อยู่ในระดับชั้นจริยธรรมขั้นที่ 5 เป็นจำนวน มากที่สุด พฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนแตกต่างกันตามตัวแปรเพศ และตามตัวแปรผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ปานกลาง และต่ำ และสอดคล้องกับ พนมมรวง จิตนะสุวรรณ [5] ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะความสุขสมบูรณ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ทั้ง 7 มิติ ได้แก่ ความสุขสมบูรณ์มิติด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม การเรียน จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 11 โรงเรียน 358 คน ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน มีความสัมพันธ์กับภาวะความสุขสมบูรณ์ด้านจิตวิญญาณ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1.1 การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาความผาสุกทางจิตวิญญาณตามแนวคิดตะวันออก ซึ่งยังไม่ค่อยมีผู้ศึกษามากนัก แบบสอบถามต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่จะเป็นตัวชี้วัดระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวัยรุ่นได้จริง นอกจากนี้ควรมีการปรับปรุงและพัฒนาแบบสอบถามต่อไปทั้งในด้านข้อคำถาม หรือแม้แต่การพัฒนาแบบสอบถามความผาสุกทางจิตวิญญาณตามองค์ประกอบด้านอื่นๆ

1.2 ผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงปริมาณร่วมกับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ทราบปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความผาสุกทางจิตวิญญาณของ

วิจัยรุ่น และจากผลการวิจัยที่ได้ควรนำผลการวิจัยไปวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการเสริมสร้างและพัฒนาระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณของวิจัยรุ่นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาความผาสุกทางจิตวิญญาณของวิจัยรุ่นในกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ขึ้น หรือกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะแตกต่างกัน

2.2 ศึกษาปัจจัยอื่นๆ ทั้งทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจ และสติปัญญา ที่มีผลหรือมีอิทธิพลต่อความผาสุกทางจิตวิญญาณของวิจัยรุ่น

2.3 ศึกษาความสัมพันธ์ในมิติอื่น ๆ เช่น การเห็นคุณค่าในตนเอง ความพึงพอใจในชีวิต หรือการมองโลกในแง่ดี เป็นต้น ความผาสุกทางจิตวิญญาณของวิจัยรุ่นที่มี กับผาสุกทางจิตวิญญาณของวิจัยรุ่น

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากผู้วิจัยได้รับความเมตตาและกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ดร.สุวรี ศิวงค์แพทย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา ไชยพันธุ์ ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชรี จันทรพิ้ง กรรมการสอบ ที่ได้เสียสละเวลาให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจและแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อนำมาปรับปรุงให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ รวมถึงการให้การอบรมชี้แนะในเรื่องต่าง ๆ จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรีสุรางค์ บรรหาร อาจารย์ ดร.นิรมิต ชาวะระนอง และพระอาจารย์พุฒินาทอมรุมโม ที่ให้ความกรุณาเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพ และให้ข้อเสนอแนะเครื่องมือที่ใช้การวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- [1] กนกวรรณ วังมณี. **การพัฒนาความสุขของวิจัยรุ่นไทย โดยใช้โปรแกรมพัฒนาตนเอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2554.
- [2] เทิดศักดิ์ เดชคง. **ความฉลาดทางอารมณ์**. กรุงเทพฯ: มติชน. 2543.
- [3] ประคอง กรวรรณสุต. **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2542.
- [4] ประเวศ วะสี. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง**. นนทบุรี: กรีน-ปัญญาญาณ. 2553.
- [5] พนมสรวง จิตธนะสุวรรณ. **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะความสุขสมบูรณ์ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. 2552.
- [6] แมชีคันสนีย์ เสถียรสุด. **การมีสติในทุกขณะคือ... หมอชาวบ้าน**, 22(261). 14-16. 2544.
- [7] วิเชียร ไชยบัง. **โรงเรียนนอกกะลา**. นุรีรัมย์: สำนักพิมพ์ลำปลายมาศพัฒนา. 2552.
- [8] สุมาลี กลิ่นทับ. **การศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2539.

- [9] Burkhardt, M. A., & Nathaniel, A. K. **Ethics & issues : In contemporary nursing.** New York : Delmer publishers. 1998.
- [10] Carson, V. B. **Spiritual dimension of nursing practice.** Philadelphia: W. B. Saunders. 1989.
- [11] Erikson, E. H. Insight and responsibility. In V. R. Bowden, S. B. Dicky, & C. S. Greebeerg (Eds.), **Children and their families: The continuum of care** (pp. 208-223). Philadelphia: W. B. Saunders. 1964.
- [12] Fowler, J. W. Toward a developmental perspective on faith. In V. B. Carson (Ed.), **Spiritual dimension of nursing practice** (pp. 27-45). Philadelphia: W. B. Saunders. 1974.
- [13] Highfield, M. F., & Carson, V. B. Spiritual need of patient: Are they recognized?. **Cancer Nursing**, 6(3), 187-192. 1983.
- [14] Potter, P. A., & Perry, A. G. **Basic Nursing: A critical thinking approach and non terminally ill hospitalized adults and well adults** (4thed.) Philadelphia: Mosby. 1999.
- [15] Reed, P. G. An emerging paradigm for the investigation of spirituality in nursing. **Research in Nursing and Health**, 15, 349-357. 1992.